

вых религиозных структур в нашей стране и выступает своеобразной преградой на пути распространения деструктивных религиозных организаций. В контексте реализации основного идеологического девиза нашего общества «Вместе – за сильную и процветающую Беларусь!» активно работает межконфессиональный совет. При посредничестве государства конфессии ведут экуменический диалог, что способствует миру в нашем обществе.

Благодаря принятым идеологическим и нормативным мерам Республика Беларусь не допустила духовного раскола, как это произошло в Украине, не спровоцировала деятельность одиозных религиозных сетей, как в Российской Федерации в лице Свидетелей Иеговы.

Таким образом, в Республике Беларусь созданы условия для того, чтобы активная часть общества не вовлекалась в асоциальные структуры.

1. Государственная политика и управление в Республике Беларусь: пособие / С. В. Решетников [и др.]; под ред. С. В. Решетникова. – Минск : БГУ, 2010. – 143 с.

2. Майкова, Э. Ю. Будущее автономии личности как риск: способы самозащиты / Э. Ю. Майкова. – Власть. № 8, 2015. – С. 22–26.

3. Яницкий, О. Н. Идеология и сеть / О. Н. Яницкий. – Власть. № 1, 2016. – С. 30–36.

ДА ЗМЕСТУ І АБ'ЁМУ ПАНЯЦЦЯ «АГУЛЬНАЯ МОВА» Ў СЛАВЯНСКІМ ЛІНГВАКУЛЬТУРНЫМ АРЭАЛЕ

*І. П. Клімаў, кандыдат філалагічных навук, дацэнт,
дацэнт кафедры беларускай і замежнай філалогіі
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў*

У сучаснай навуцы няма прынятай дэфініцыі агульнай мовы, больш таго, такі тэрмін часам лічыцца неканвенцыйным, ледзь не метафарычным. Яшчэ ў канцы ХІХ ст. расійскі даследчык А. Будзіловіч выпусціў дзве манаграфіі,

прысвечаных агульнай мове, аднак гэта паняцце ён ніяк не вызначаў і выкарыстоўваў як відавочна зразумелае [2; 3]. Савецкі лексікограф В. Ахманова лічыла тэрмін «агульная мова» тоесным кайнэ [1, 279]. У шэрагу нядаўніх прац расійскай даследчыцы Н. Запольскай па дыяхранічнай славістыцы [5; 6; 7; 10] паняцце агульнай мовы атрымала грунтоўную распрацоўку, але таксама засталася без дэфініцыі. Даследчыца толькі ўказала, што такое паняцце належыць двум раздзелам мовазнаўства – гісторыі славянскіх літаратурных моў і інтэрлінгвістыцы [10; 9].

У дадзеным паведамленні пад агульнай мовай разумеецца любая кніжна-пісьмовая (літаратурная) мова або моўнае ўтварэнне, што абслугоўвае (ці прызначаецца абслугоўваць) пісьмовую камунікацыю некалькіх роднасных і нават няроднасных народаў пераважна ў данацыянальны перыяд іх развіцця. Такая дэфініцыя пакуль папярэдняя і няпоўная. Згодна з ёй да агульнай мовы можа быць аднесены шэраг даволі разнастайных моўных з’яў.

Па-першае, агульнай мовай з’яўляецца царкоўнаславянская, якая многімі славянскімі народамі выкарыстоўвалася ў якасці ўласнай ці паралельнай кніжна-пісьмовай мовы, атрымліваючы ў свой склад пэўныя рысы гутарковай мовы такіх народаў [12]. Сама царкоўнаславянская мова ніколі не мела спрадвечных носбітаў, засвойвалася толькі шляхам навучання і была да пэўнай ступені штучна створана ў IX ст. для перадачы візантыйскай літургіі і іншай рэлігійнай літаратуры сярод заходніх і паўднёвых славян, пазней яна была перанесена і да ўсходніх славян.

Пры такім падыходзе лік агульных моў у славянскім арэале можа быць павялічаны за кошт іншых моўных аб’ектаў. Фактычна ў гэтай функцыі можа выступаць любая славянская мова, якая выкарыстоўвалася іншымі народамі.

Прыкладам можа служыць польская мова ў Беларусі, Літве і Украіне ў XVI–XIX стст., вынікам чаго стала ўзнікненне яе спецыфічнага варыянта – так званай пальшчызны крэсовай (*polszczyzna kresowa*), распаўсюджанай у дадзеным рэгіёне сярод пануючых класаў, што складаліся пера-

важна з асоб няпольскага паходжання. Ужо ў XVI ст. аўтар першай лацінамоўнай граматыкі польскай мовы (1568) Статорыус вылучаў у складзе гэтай мовы тры дыялекты: мазурскі, украінскі і літоўскі [15, XIX–XX]. Іх можна тлумачыць як розныя варыянты польскай мовы ва ўсёй Рэчы Паспалітай (у самой Польшчы, на Украіне і ў Беларусі з Літвой), гэта значыць розныя варыянты ўжо самой польшчызна крэсовай ці паланізаванага маўлення няпольскай шляхты і магнатэрыі.

Іншым прыкладам агульнай мовы можа служыць «руськая» мова (старабеларуская / стараўкраінская) – кніжна-пісьмовая мова беларусаў і ўкраінцаў у складзе ВКЛ і Рэчы Паспалітай. Дзякуючы выкарыстанню кірылічнага пісьма кніжны тэкст на гэтай мове мог па-рознаму чытацца ў Беларусі, Літве і на Украіне – з захаваннем мясцовых маўленчых асаблівасцей. Агульнасць гэтай мовы дасягала не столькі за кошт рознадыялектных элементаў, што пранікалі ў гэтую мову, колькі за кошт гнуткасці яе пісьмовых і стылістычных нормаў, якія дазвалялі карыстальнікам уводзіць свае дыялектныя элементы. Такія элементы станавіліся больш-менш рэгулярнымі субстытуцыямі нейкай агульнай норме, беларускай у сваёй аснове [16, с. 149]. Праз такую сістэму маўленчых субстытуцый [16, с. 148] «руськая» мова магла быць выкарыстаная ў любым дыялектным арэале Беларусі, Літвы і Украіны ў якасці «сваёй», «уласнай».

Функцыянаванне ўсіх такіх агульных моў становіцца магчымым дзякуючы невялікай структурнай і генетычнай дыстанцыі паміж славянскімі мовамі, што спрыяла зразумеласці адной мовы ў іншым дыялектным арэале. Яе выкарыстанне ў дадзеным арэале, у сваю чаргу, прыносіла і замацоўвала ў мове лакальныя элементы. Гэта яшчэ больш спрыяла зразумеласці такой агульнай мовы.

Па-другое, у якасці нейкай агульнай мовы могуць выступаць розныя мадэлі мяшанай мовы [кшталту «апісанняў мовы» ў даўніх граматыках (данарматыўнай эпохі) ці моўнага праекта Юрыя Крыжаніча], заўжды да пэўнай ступені штучныя [7], ці розныя формы напаяўстыхійнай, напаяў-

свядомай гібрыдызацыі мовы кніжных тэкстаў пры перакладзе або адаптацыі [8; 10, с. 78–95] ці архаізацыі або пурызаванні [4]. Прыкладам мадэлі мовы такога кшталту могуць служыць перакладныя тэксты Ф. Скарыны [8; 10, с. 78–85], што ствараліся на славянскай мове, супрацьпастаўленай царкоўнаславянскай [10, с. 19]. Яшчэ больш красамоўныя прыклады мяшанай мовы можна назіраць у позніх царкоўнаславянскіх тэкстах XVII–XVIII стст., якія падлягалі «выпраўленню» з боку ўсходнеславянскіх кніжнікаў рознага ўзроўню кампетэнтнасці [11; 9; 10, с. 68–78]. Іншым прыкладам можа служыць выпраўленне ў XVII–XVIII стст. харвацка-глагалічнага варыянта царкоўнаславянскай мовы паводле нормаў граматыкі Мялеція Смарыцкага і ўсходнеславянскіх публікацый рэлігійнай літаратуры [14].

У любым выпадку асновай ці важным складнікам агульнай мовы тут выступае кніжная, пісьмовая мова (амаль заўжды царкоўнаславянская, якая і без таго заўжды ўспрымалася як нейкая агульная славянская мова). Аднак адметнай у гэтай агульнай мове магла быць і доля някніжных, гутарковых элементаў. Нарэшце, немалаважна і з’яўленне пры такім выпраўленні, рэдагаванні ці перакладзе штучных і гібрыдных элементаў, якія станавіліся кампанентам агульнай мовы.

Па-трэцяе, пад агульнай мовай можа разумецца чыста штучны канструкт накшталт філасофскіх моў XVII–XIX стст. (яны тут не разглядаюцца, паколькі з’яўляюцца аб’ектам інтэрлінгвістыкі) ці віртуальны канструкт накшталт універсальнай граматыкі (як у Пор-Раяль). Такі тып агульнай мовы, прадстаўлены самым разнастайным матэрыялам на Захадзе, амаль невядомы славянскаму свету (што не ў апошнюю чаргу абумоўлена пэўнай зразумеласцю славянскіх моў, асабліва ў раннія часы, а таксама, магчыма, адсутнасцю каланіяльнай экспансіі з боку славянскіх дзяржаў). У нейкіх адносінах прыкладам такой штучнай мовы на славянскай глебе можа служыць славянская мова твораў Юрыя Крыжаніча [13; 6; 10, с. 97–148].

Такім чынам, паняцце агульнай мовы можа мець дастаткова разнастайнае нападзенне, ахопліваючы даволі адрозныя моўныя з’явы. Асабліва тут важна адзначыць выключную ролю царкоўнаславянскай мовы, што з’яўлялася не толькі найбольш відавочным і дакладным прыкладам агульнай мовы, але і служыла яе ўзорам (для кніжных рэдактараў і моўных наватараў) і матэрыялам (для перакладчыкаў і граматыкаў). Аднак і само паняцце агульнай мовы заслугоўвае далейшай распрацоўкі ў тэарэтычным аспекце. З дапамогай гэтага паняцця магчыма паглыбіць разуменне моўных з’яў і працэсаў у данацыянальную і данарматыўную эпоху. У прыватнасці, разуменне агульнай мовы толькі як кайнэ недастаткова ў славянскім лінгвакультурным арэале, паколькі такі працэс «абагульнення» суправаджалі не толькі стыхійныя, але і свядомыя фактары.

1. *Ахманова, О. С.* Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1969.

2. *Будилович, А.* Общеславянский язык в ряду других общих языков древней и новой Европы: Т. 1: Очерки образования общих языков южной и западной Европы / А. Будилович. – Варшава : В типографии Марии Земкевич, 1892.

3. *Будилович, А.* Общеславянский язык в ряду других общих языков древней и новой Европы: Т. 2: Зарождение общего языка на славянском Востоке / А. Будилович. – Варшава : В типографии Марии Земкевич, 1892.

4. *Живов, В. М.* Гуманистическая традиция в развитии грамматического подхода к славянским литературным языкам в XVI–XVII вв. / В. М. Живов // Славянское языкознание. XI Международный съезд славистов: Братислава, сентябрь 1993 г. Доклады российской делегации. – М. : Наука, 1993. – С. 106–121.

5. *Запольская, Н. Н.* Структурно-функциональный статус гибридных вариантов славянских литературных языков / Н. Н. Запольская // К XI Международному съезду славистов в Братиславе: Доклады по проблемам языкознания. – М. : МГУ, 1993. – С. 41–62.

6. *Запольская, Н. Н.* «Общеславянский» литературный язык: модели Ю. Крижанича и М. Маяра / Н. Н. Запольская // Славяноведение. – 1996. – № 1. – С. 83–94.

7. *Запольская, Н. Н.* Модели «общеславянского» литературного языка XVII–XIX вв. / Н. Н. Запольская // Славянское языкознание

XII Международный съезд славистов: Доклады российской делегации. – М. : Наука, 1998. – С. 267–295.

8. *Запольская, Н. Н.* «Простой» язык Библии Ф. Скорины и Псалтыри А. Фирсова: реконструкция механизма грамматического подобия / Н. Н. Запольская // Эволюция грамматической мысли славян XIV–XVIII вв. / Под ред. Н. Н. Запольской. – М. : Институт славяноведения РАН, 1999. – С. 109–128.

9. *Запольская, Н. Н.* Книжная справа в Московской Руси XVII ст. / Н. Н. Запольская // Вестник Российского гуманитарного научного фонда. – М., 2000. – № 3. – С. 162–167.

10. *Запольская, Н. Н.* «Общий» славянский литературный язык: Типология лингвистической рефлексии / Н. Н. Запольская. – М. : Индрик, 2003.

11. *Сиромаха, В. Г.* Книжные справщики Печатного двора второй половины XVII века / В. Г. Сиромаха // Старообрядчество в России (XVII–XX вв.) : Сб. науч. трудов. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 15–44.

12. *Толстой, Н. И.* История и структура славянских литературных языков / Н. И. Толстой. – М. : Наука, 1988.

13. *Экман, Т.* Грамматический и лексический состав языка Ю. Крижанича / Т. Экман // Dutch contributions to the 5th International congress of Slavists, Sofia, 1963. – The Hague: Mouton, 1966. – P. 43–77.

14. *Babič, V.* Vpliv vzhodne cerkevne slovenščine na hrvatske glagolske tekstove v 17. in 18. Stoletju / V. Babič. – Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000.

15. *Kuraszkiewicz, W.* Vorwort / W. Kuraszkiewicz, R. Olesch // Statorius, P. Polonicae grammatices institutio, Cracoviae, 1568 / ed. R. Olesch. – Köln; Wien: Böhlau, 1980. – S. V-XXXIX – (Slavistische Forschungen, 26).

16. *Shevelov, G. Y.* Belorussian versus Ukrainian: Delimitation of texts before A.D. 1569 / G. Y. Shevelov // The Journal of Byelorussian Studies. – 1974. – Vol. 3. – No. 2 (year 10). – P. 145–156.